

پیام های عرفانی در تذکرة الأولیای عطار

ترجمه: حسین قاسم حمزه

سرشناسه:

قاسم حمزه، حسین، ۱۳۶۲

Imam Sadiq Research Institute for Islamic Sciences

عنوان و نام پدیدآور:

پیام‌های عرفانی در تذکره الاولیای عطار / حسین قاسم حمزه

مشخصات نشر:

کرمان: زمزم سحر، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری:

۱۶۰ ص. ۲۱/۵۰ ۱۴/۵ س.م.

شابک:

۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۶۱۲۱ - ۰ - ۱ ریال ۲۱۰۰۰

وضعیت فهرست‌نویسی:

فیبا

یادداشت:

کتابنامه.

موضوع:

عطار، محمدبن ابراهیم، ۵۳۷ - ۶۲۷ ق. تذکره الاولیاء - نقد و تفسیر

موضوع:

Attar Farid al - Din . Tazkarat al - Oliya -- Criticism and Interpretation

موضوع:

نثر فارسی -- قرن ۶ ق. -- تاریخ و نقد

موضوع:

Persian prose literature -- 12th century -- History and criticism

موضوع:

عرفان -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع:

Mysticism -- Early works to 20th century

شناسه فزوده:

عطار، محمدبن ابراهیم، ۵۳۷ - ۶۲۷ ق. تذکره الاولیاء، شرح

شناسه فزوده:

Attar Farid al - Din . Tazkarat al - Oliya. Commentaries

رده‌بندی کسره:

BP۲۷۸

رده‌بندی دیویی:

۸۹۰/۲۹۷

شماره کتابشناسی:

۶۰۲۳۳۱

پیام‌های عرفانی در تذکره الاولیاء عطار

نویسنده: حسین قاسم حمزه

ویراستار و طراح جلد: شریفه یزدا نی، صفحہ‌آرا: علی حمید محمد

ناظر چاپ: علی رضاوند

ناشر: زمزم سحر

چاپ: زلال کوثر ۵ نوبت چاپ: اول ۵ تاریخ چاپ: زمستان ۹۸

شمارگان: ۵۰۰ ۵ قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۶۱۲۱ - ۰ - ۱

آدرس ناشر: کرمان، بلوار صبا، بلوار عفاف، جنوبی ۱، غربی ۱، سمت راست، منزل دوم، طبقه فوقانی. همراه:

۰۹۱۳۴۴۵۴۵۵۷

قم، بلوار عطاران، خیابان سعدی، پلاک ۱۲. همراه: ۰۹۱۲۴۵۱۷۷۸۶

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۵	فصل نخست: احوال معارف
۱۵	۱-۱. زندگی نامه عطار
۱۶	۲-۱. آثار عطار
۱۶	۱-۲-۱. الهی نامه
۱۷	۲-۲-۱. منطق الطیر
۱۷	۳-۲-۱. مختار نامه
۱۸	۴-۲-۱. مصیبت نامه
۱۹	۵-۲-۱. اسرار نامه
۲۰	۶-۲-۱. دیوان غزلیات و قصاید
۲۰	۷-۲-۱. تذکرة الاولیاء
۲۲	۳-۱. مقام عطار
۲۳	۴-۱. اهتمام عطار بقصص و اقوال صوفیان
۲۴	۵-۱. بدایت کار و ورود عطار به حلقه صوفیان
۳۶	فصل دوم: توحید

- ۱-۲. توحید چیست؟ ۲۶
- ۲-۲. توحید شبلی ۲۷
- ۳-۲. توحید رابعه ۲۸
- ۴-۲. توحید چاه ۲۹

- فد ا. سوم: فنا ۳۰
۱. ۳. تعریف فنا ۳۰
- ۲-۳. فنای ابوالخیر اقطع و فنای ابوبکر کتانی ۳۰
- ۳-۱. فنا خواندن بایزید ۳۱
- ۴-۳. فنای شبلی ۳۲
- ۵-۳. فنای بایزید به مقامی ۳۲

- فصل چهارم: توبه ۳۴
- ۱-۴. توبه چیست؟ ۳۴
- ۲-۴. عواقب توبه شکستن ۳۵
- ۳-۴. توبه پسر شاه شجاع ۳۶
- ۴-۴. توبه عبدالله مبارک ۳۷
- ۵-۴. توفیق توبه ۳۷

- فصل پنجم: زهد (مذمت دنیا، عزلت) ۴۱
- ۱-۵. تعریف زهد ۴۱
- ۲-۵. مذمت دنیا ۴۲
- ۱-۲-۵. دنیا چیست؟ ۴۲
- ۲-۲-۵. دنیا مزبله‌ای است ۴۳
- ۳-۲-۵. مذمت دنیا از زبان حسن بصری ۴۴
- ۴-۲-۵. نزاع بر سر دنیای هیچ ۴۶

۴۷	۵-۲-۵. دنیا، اقطاع ابلیس و دکان شیطان
۴۹	۵-۲-۶. الدنیا سجن المؤمن
۴۹	۵-۲-۷. دنیا سرای غم
۵۰	۵-۲-۸. مذمت دنیا از زبان ابو حازم مکی
۵۱	۵-۲-۹. حَسْر الدنیا و الآخره
۵۲	۵-۲-۱۰. ترک دنیا توسط ابوالحسن نوری
۵۲	۵-۲-۱۱. عمارت نکردن دنیا
۵۴	۵-۲-۱۲. مذمت دنیا توسط یحیی بن معاذ
۵۵	۵-۱-۱. عزلت
۵۵	۵-۱-۲. ریم عزلت
۵۵	۵-۳-۲. وصیت بایر بسطامی به عزلت
۵۶	۵-۳-۳. عزت و دلالی
۵۷	۵-۳-۴. عبادت و نظر به شیعی بلخی
۵۸	فصل ششم: ریاضت (مجاهده با نفس، جوع)
۵۸	۶-۱. ریاضت چیست؟
۵۹	۶-۲. جوع چیست؟
۶۰	۶-۳. عواقب پیروی از نفس شیخ ابراهیم شیبانی (ترک ریاضت)
۶۱	۶-۴. عواقب پیروی از نفس مرید و شیخ خرقانی (ترک ریاضت)
۶۲	۶-۵. ریاضت مالک دینار
۶۳	۶-۶. مجاهده با نفس توسط عرفا
۶۴	۶-۷. ریاضت ابو عبد الله محمد بن خفیف
۶۵	۶-۸. ریاضت یوسف بن الحسین
۶۹	فصل هفتم: ادب
۶۹	۷-۱. تعریف ادب

۷۰ ۲-۷. ترک ادب

۷۱ ۳-۷. ادب ابوحنیفه و ادب ابومحمد جریری

۷۱ ۴-۷. نتیجه ترک ادب

۷۲ ۵-۷. ادب مرید ابوبکر کتانی

۷۳ ۶-۷. ادب بشر حافی

۷۴ فصل ششم: فقر

۷۴ ۱-۸. فقر چیست؟

۷۵ ۲-۸. فقر ابو ع. الله بن الجلا

۷۵ ۱-۸. فقر ابراهیم ادهم

۷۷ فصل نهم: حجاب

۷۷ ۱-۹. تعریف حجاب

۷۸ ۲-۹. حجاب ابوعثمان ممر

۷۹ ۳-۹. کعبه حجاب است

۸۰ ۴-۹. تعلق حجاب است

۸۱ ۵-۹. حجاب ابو عمرو زجاجی

۸۲ فصل دهم: ایثار

۸۲ ۱-۱۰. ایثار چیست؟

۸۲ ۲-۱۰. ایثار جنید

۸۳ ۳-۱۰. ایثار ابراهیم ادهم

۸۵ ۴-۱۰. ایثار نوری

۸۵ ۵-۱۰. ایثار عبدالله بن المبارک

۸۶ ۶-۱۰. ایثار بایزید بسطامی

۸۶ ۷-۱۰. ایثار بایزید و ایثار شیخ ابوالقاسم نصرآبادی

۸-۱۰. ایثار محمد بن علی الترمذی ۸۷

۹-۱۰. ایثار ابراهیم ادهم ۸۸

فصل یازدهم: کرامت ۸۹

۱-۱۱. تعریف کرامت ۸۹

۲-۱۱. کرامت ابراهیم ادهم ۹۰

۳-۱۱. کرامت رابعه ۹۱

۴-۱۱. کرامت مالک دینار ۹۲

۵-۱۱. کرامت ابوالحسن نوری ۹۲

۶-۱۱. کرامت الک دینار ۹۳

۷-۱۱. کرامت شیخ ابراهیم زرقی ۹۴

۸-۱۱. کرامت حسین بن منصور حلاج ۹۶

۹-۱۱. کرامت حسن بصری، ابوتراب نخشبی ۹۶

۱۰-۱۱. کرامت بوعلی دقاق و شیخ ابن فضل حسن ۹۷

۱۱-۱۱. کرامت خیر نساج ۹۹

۱۲-۱۱. کرامت عبدالله بن مبارک ۹۹

۱۳-۱۱. کرامت رابعه ۱۰۰

۱۴-۱۱. کرامت اوپس قرنی ۱۰۱

۱۵-۱۱. کرامت ابو سعید ابوالخیر ۱۰۱

۱۶-۱۱. کرامت ابراهیم خواص ۱۰۲

۱۷-۱۱. کرامت ابراهیم ادهم ۱۰۳

۱۸-۱۱. کرامت محمد بن اسلم طوسی ۱۰۳

۱۹-۱۱. کرامت شبلی ۱۰۴

فصل دوازدهم: خوف ۱۰۵

۱-۱۲. خوف چیست؟ ۱۰۵

- ۱۰۵ ۱۲-۲. خوف امام صادق ع
- ۱۰۶ ۱۲-۳. خوف مالک دینار
- ۱۰۷ ۱۲-۴. خوف حسن بصری
- ۱۰۷ ۱۲-۵. خوف فرزند ابوبکر و زاق و پسر فضیل بن عیاض
- ۱۰۸ ۱۲-۶. خوف رابعه

- ۱۰۹ فصل یزدهم: رضا
- ۱۰۹ ۱۳-۱. تعریف رضا
- ۱۱۱ ۱۳-۲. رضای مردم
- ۱۱۱ ۱۳-۳. رضای فضایل عیاض
- ۱۱۲ ۱۳-۴. رضای ابومیدالله بن الجلا
- ۱۱۳ ۱۳-۵. رضای برسلین
- ۱۱۴ ۱۳-۶. رضای ابو حمزه بغدادی
- ۱۱۵ ۱۳-۷. علامت رضا
- ۱۱۵ ۱۳-۸. رضای ابوالحسن خُصری
- ۱۱۶ ۱۳-۹. رضای ابوبکر شبلی و ابراهیم خراسانی
- ۱۱۷ ۱۳-۱۰. ترک رضای مرید جنید

- ۱۱۸ فصل چهاردهم: صبر
- ۱۱۸ ۱۴-۱. تعریف صبر
- ۱۱۹ ۱۴-۲. صبر ابوالقاسم نصرآبادی
- ۱۲۱ ۱۴-۳. صبر از زبان ابراهیم ادهم
- ۱۲۱ ۱۴-۴. صبر پیری ضعیف
- ۱۲۲ ۱۴-۵. صبر مالک دینار
- ۱۲۳ ۱۴-۶. صبر ابو عثمان
- ۱۲۳ ۱۴-۷. صبر ابو عبدالله محمد بن خفیف

فصل پانزدهم: توکل ۱۲۵

- ۱-۱۵. تعریف توکل ۱۲۵
- ۲-۱۵. ترک توکل شقیق بلخی ۱۲۷
- ۳-۱۵. توکل رابعه ۱۲۸
- ۴-۱۵. توکل شیخ ممشاد دینوری ۱۲۹
- ۵-۱۵. توکل شیخ ابواسحق کازرونی ۱۲۹
- ۶-۱۵. توکل در راه مکه ۱۳۰
- ۷-۱۵. توکل ابویعقوب نهر جوری ۱۳۱
- ۸-۱۵. توکل عمسر حاتم اصم ۱۳۲
- ۹-۱۵. توکل ارمیه خواص ۱۳۵

فصل شانزدهم: تواضع ۱۳۶

- ۱-۱۶. تعریف تواضع ۱۳۶
- ۲-۱۶. تواضع شیخ ابوالفلس حسن ۱۳۷
- ۳-۱۶. تواضع بایزید ۱۳۸
- ۴-۱۶. تواضع حسن بصری ۱۳۹
- ۵-۱۶. تواضع ابوعثمان حیری ۱۳۹
- ۶-۱۶. تواضع بایزید ۱۴۰
- ۷-۱۶. تواضع حسن بصری ۱۴۰
- ۸-۱۶. تشویق به تواضع ۱۴۱
- ۹-۱۶. تواضع فضیل عیاض ۱۴۱
- ۱۰-۱۶. تواضع رابعه ۱۴۲

فصل هفدهم: تقوا و ورع ۱۴۴

- ۱-۱۷. ورع چیست؟ ۱۴۴
- ۲-۱۷. تقوا چیست؟ ۱۴۴

۱۴۵ ۳-۱۷. تقوای بشر حافی

۱۴۵ ۴-۱۷. ورع در داستان ابوسعید خزاز

۱۴۶ ۵-۱۷. مرغ ورع

۱۴۶ ۶-۱۷. تقوای خواهر بشر بن حارث

۱۴۷ ۷-۱۷. تقوای حمدون قنّار

۱۴۷ ۸-۱۷. تقوای محمد بن اسلم الطوسی

۱۴۸ عمل هجدهم: اخلاص

۱۴۸ ۱۸. اخلاص چیست؟

۱۴۸ ۱۸-۱۲. اخلاص در

۱۵۰ فصل نوزدهم: شرح مختصری از عرفا

۱۵۹ کتابنامه

مقدمه

عرفان، پدیده‌ای انسانی و جهانی است که از بدو پیدایش انسان بر کره‌ی خاکی، با او همراه بوده است. بادقت در میان کهن و نوشتارهای باستانی، حتی پیش از اختراع خط، می‌توان به این باور رسید که معرفت و دانایی مقوله‌ای است که آدمی با شناختن خویشتن خویش، بدان دست یافت، آن‌گاه با دریافت و لذتی که از این شناخت برای او حاصل شد، هر روز روزگار، بیشتر و بیشتر در جست‌وجوی آگاهی‌های لازم برآمد. به عبارت دیگر همان‌گونه که در متون عرفانی می‌خوانیم، انسان‌شناسی و خداشناسی دو مقوله‌ی یحسان یا دوی یک سکه‌اند یا آنکه نخستین بار خداوند برای جلوه‌گری یا آزمون پدیده‌ی عشق عاشق جهان خویش شد و برای آنکه این لذت دیدار نخستین را تکرار کند یا عینی و ماندگار سازد، آن را بر آفریده‌ای به نام انسان، که درواقع جلوه‌ای از خویشتن خودش بود، محک زد. انسان یعنی همان صورت عینی خداوند بر زمین از آیین آزمون سرافراز بیرون آمد و ماجرای عشق و عرفان از اینجا آغاز شد.

جلوه‌ای کرد رخس دید ملک عشق نداشت
عین آتش شد از این غیرت و برآدم زد

و این جهان‌شناسی آغازین، بدان‌جا رسید که موجودی اینجایی، به لحاظ صورت، و آفریده‌ای آنجایی، به لحاظ سیرت، پدید آمد و بر این کره خاکی ساکن شد. پس، عشق و عرفان پدیده‌ای دوسویه است که نخست چراغ سبزش را آن معشوق ازلی یا جنبه آنجایی انسان روشن کرده و تداوم و استمرارش را انسان و این‌ها در دامن‌زده و در زلال و نور آن چراغ می‌سوزد تا باز به آغاز آفرینش خویش بازگردد. تمام ناله‌ها و نغمه‌های انسان، یعنی سرورهای عاشقانه و عارفانه، بدین‌گونه آغاز می‌شود و عشق و عرفان حکایتی است از فراق شب هجران دوری از این‌یشتن. یعنی همان معشوق ازلی. بنابراین، از بدو آفرینش تا امروز هزاران هزار مجنون و دلسوز به در فراق لیلی خویش ناله سر داده‌اند که حاصل آن عبارات متون عرفانی یا اشعار و خیالیات و ترازهای فراق است. اما امروز ما، میراث‌داران آن عاشقان آغازین برای تسکین قلب و آرامش خویش، دوباره و چندباره، آن سوز و گدازها را مرور می‌کنیم تا بلکه با شنیدن حکایات خودمان به آرامش برسیم و به محتوای تفسیر آن درایت حروف نائل آییم که: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» یا بیاموزیم که: «الْإِيْذَارُ لَا يَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ». بنابراین، حکایت عشق و عرفان حکایتی است هم ازلی و هم ارضی.

در این نگاشته، در قالب نوزده فصل، تلاش شده است پس از شرح احوال عطار نیشابوری در فصل نخست، مضامین و موتیف‌های عرفانی مشهور در آثار او در فصل‌های بعدی بررسی شود. بدین لحاظ با مرور کامل کتاب تذکرة الاولیاء، حکایات و داستان‌های آن با دیگر آثار عطار مقایسه شده است تا اثبات شود که مضامین و موتیف‌های عرفانی همواره تکراری هستند. در بعضی از موارد به آثار

عرفانی غیر از آثار عطار هم نظری داشته‌ایم. تا از این رهگذر، حصه‌ای و نصیبی برای ما هم حاصل شود و امیدوارم مقبول مردم صاحب‌نظر افتد.

در پایان، بر خود فرض می‌دانم که نهایت سپاس خود را نثار همه استادان بزرگوار و دانشمندی کنم که طی سالهای فراوان، در محضر پر مهر و پر برکتشان الفبای خوب زیستن را در کنار خوشه‌چینی از خرمن دانش و فضلشان آموختم. استادی که پدرانۀ برخطاهای فراوان رفتاری و ناتوانایی‌های بی‌شمار علمی من، علم عفو کشیده‌اند و همواره، در سخت‌ترین شرایط، محبت‌ها و توجه‌هاشان توشه‌ی زندگی من بوده است. تردیدی ندارم که بدون همراهی‌های ایشان توان طی این راه دشوار را داشتم. همیشه در همه حال خود را کمترین شاگرد همگی آنها می‌دانم.

تشکر فراوان خرد را به محضر مبارک استاد گرامی، جناب آقای دکتر سیروس شمیسا تقدیم می‌کنم. زبان من در پاسگزاری از ایشان برای قبول راهنمایی حقیر در به ثمر نشستن این نوشته قاصر است. همچنین، از جناب آقای دکتر سعید خیرخواه که با مشاوره‌های ارزشمندشان همیشه من را مورد لطف و محبت قرار دادند، نهایت تشکر را می‌نمایم.

حسن قاسمی، مزه

بهار ۱۳۸۸